

บทบาททุนทางสังคมในการพัฒนาชุมชนบ้านปลาค้าว
ตำบลปลาค้าว อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ*

The Roles of Social Capital in Community Development
at Ban Plakhaow, Plakhaow Sub-District, Mueang District,
Amnat Charoen Province

ณัฐชยา ผิวเงิน**
ดร.วิโรจน์ มโนพิโมกษ์***

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของทุนทางสังคมในการพัฒนาชุมชนบ้านปลาค้าว ตำบลปลาค้าว อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ โดยมีระยะเวลาการศึกษาตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2552 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2553 เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงร่วมกับการเลือกตัวอย่างแบบบอกรับตอบ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่มย่อย ผลการศึกษาพบว่าทุนทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ทุนมนุษย์ กลุ่มและ/หรือองค์กรในชุมชน ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น และระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำมาซึ่งความรักใคร่สามัคคีของคนในชุมชน สร้างบรรทัดฐานในการปฏิบัติตนของการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการบริหารจัดการชุมชนร่วมกัน เพิ่มศักยภาพในการทำงานต่างๆ ส่งเสริมและพัฒนาระบบภูมิคุ้มกันทางสังคมทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เกิดเป็นพลังในการขับเคลื่อนชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถปรับตัว แก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม การพัฒนาชุมชน

* วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

** นิสิตปริญญาโท สาขาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

*** ผู้ทรงคุณวุฒิพิเศษสาขาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Abstract

This qualitative research was to study role of social capital in community development. Selected samples using a specific selection technique with snow ball sampling technique. The data was collected by in-depth interview, participatory and non-participatory observation, and focus group discussion during April, 2009 to March, 2010. Social capital plays an important role in the development of Ban Plakhaow community such as social capital as human resource, social capital as local wisdom and culture, and the social relation in community. This social capital embedded in community which based on community harmony, consideration, help, and norm had facilitated community cooperation, increased capability in co-working and enlarged community empowerment. The benefits of social capital resulted in the adjustment of community to solve their social, cultural, economic, and environmental problems. The community could rely on self-reliance, and finally lead to sustainable community.

Keywords: Social Capital, Community Development

บทนำ

แนวคิดทุนทางสังคมเริ่มเข้ามามีบทบาทโดดเด่นในการพัฒนาของประเทศไทยภายหลังจากที่รัฐบาลได้ประกาศริเริ่มการพัฒนาตามแนวคิดการพัฒนาระยะหลัก ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยมุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวก่อให้เกิดความไม่สมดุลของโครงสร้างการพัฒนาประเทศ นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจและสังคม ปัญหาความยากจนสูงขึ้น คนจนขาดศักยภาพในการดำรงชีวิต มาตรฐานความเป็นอยู่ของคนไทยมีแนวโน้มลดลง เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง นำไปสู่ความขัดแย้งในสังคมมาก และไม่สามารถนำพาประเทศสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

ในบริบทสังคมไทย ทุนทางสังคมถือเป็นทุนสำคัญที่เสริมสร้างวิถีชีวิตที่ดีงามของคนในสังคม และสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการปกครองของประเทศมาช้านาน เป็นทุนที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีลักษณะของความร่วมมือร่วมใจของคน ส่งผลให้เกิดความเอื้ออาทรระหว่างกัน การพึ่งพาอาศัยกัน การกระจายทรัพยากรไปยังบุคคลอื่นๆ อันเป็นสาเหตุให้ชุมชนพึ่งตนเองได้หรือสามารถดำรงความเป็นชุมชนอยู่ได้ ถ้าประเทศไทยสามารถนำทุนทางสังคมที่มีอยู่มาอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนาและต่อยอดใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมแล้วจะพัฒนาคนในชาติให้มีความสุข ประเทศชาติมีความสมดุลและเกิดความยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551ข)

ชุมชนบ้านปลาข้าว เป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งอยู่ที่ตำบลปลาข้าว อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งก่อตั้งมาประมาณ 200 ปี มีประชากรทั้งหมดจำนวน 1,934 คน ส่วนใหญ่มีเชื้อสายภูไท เป็นชุมชนที่มี

ปราชญ์ชุมชนในหลายแขนง เช่น งานแกะสลักตุ๊กตาไม้ขนุน การทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม รวมไปถึงการแสดงดนตรี กลองยาว ร้องสรภัญญะ กล่อมลูก ผญา เป่าแคน ดัดพิน เล่นเครื่องดนตรีสมัยใหม่ได้ทุกชนิด มีวัฒนธรรมที่ลือชื่อคือ หมอลำ ในอดีตชุมชนมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรมมีการผลิตเพื่อการยังชีพ คนในชุมชนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ มีการเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี จนกระทั่งมีการพัฒนาชุมชนตามแนวทางที่รัฐบาลกำหนด ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างด้านต่างๆของชุมชน นำมาซึ่งการเข้ามาของระบบทุนนิยม เกิดการผลิตเพื่อการค้า เงินเป็นปัจจัยหลักในการดำเนินชีวิต การพึ่งพาตนเองของคนในชุมชนลดน้อยลง ทำให้เกิดปัญหาต่างๆตามมาทั้งปัญหาหนี้สิน ความยากจน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายหลังชุมชนมีการปรับตัว โดยการรื้อฟื้นฐานทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรม ลักษณะความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต มีการพลิกฟื้นทุนทางสังคมที่มีอยู่มาพัฒนาต่อยอด เกิดการรวมกลุ่มเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น การจัดตั้งเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมในรูปแบบหมู่บ้านโฮมสเตย์ การรวมกลุ่มจัดตั้งคณะกลองยาว กลุ่มเกษตรอินทรีย์ ฯลฯ รวมทั้งการแสวงองค์ความรู้ใหม่ๆเข้ามาในชุมชนเพื่อเพิ่มโอกาสในการประกอบอาชีพจนทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ การเรียนรู้ร่วมกัน จนนำไปสู่การแก้ปัญหาทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาและดำรงความเป็นอัตลักษณ์ชุมชนอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

บริบททางสังคมของชุมชนบ้านปลาค้าวดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนบ้านปลาค้าว และการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่มาใช้เป็นพลังในการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชนเพื่อให้สามารถดำรงอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างยั่งยืนท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงต่างๆของสังคม ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาบทบาทของทุนทางสังคมในการแก้ไขปัญหาต่างๆของชุมชนและการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนเพื่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน โดยการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมให้พื้นที่อื่นๆได้ตระหนักถึงการให้ความสำคัญของการใช้ทุนทางสังคมอันเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการจัดการปัญหา และเป็นพลังในการขับเคลื่อนพัฒนาชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชนบ้านปลาค้าว ตำบลปลาค้าว อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ
2. เพื่อศึกษาทุนทางสังคมของชุมชนบ้านปลาค้าว ตำบลปลาค้าว อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ
3. ศึกษาบทบาทของทุนทางสังคมในการพัฒนาชุมชนบ้านปลาค้าว ตำบลปลาค้าว อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

นักวิชาการ นักคิด และนักพัฒนาของไทยและต่างประเทศ ได้นิยามความหมายของทุนทาง

สังคมแตกต่างกันตามบริบทของผู้ให้ความหมายและประสบการณ์ในการทำงาน อาทิ วรูฒิ โรมร์ตันพันซ์ (2548) กล่าวว่า ทูทางสังคมเป็นเรื่องของระบบคิดของคนในสังคม ที่จะส่งผลถึงวิถีปฏิบัติที่จะสร้างประโยชน์ร่วมกันในด้านต่าง ๆ ทูทางสังคมจึงมีประสิทธิภาพในการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจ เช่น การลดต้นทุน หรือสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ นอกจากนี้ วรูฒิ ยังมองทูทางสังคมที่เป็นเรื่องของระบบคิดและอยู่ในรูปของค่านิยม วัฒนธรรม ความไว้วางใจ ความสำนึกร่วมกันในความเป็นเจ้าของ และความเป็นชุมชนเดียวกัน มีความเคารพต่อกัน มีความไว้วางใจกัน มีจารีต และมีค่านิยมต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน ซึ่งจะมีผลต่อความสัมพันธ์ของคน ซึ่งจะส่งผลต่อการจัดระเบียบเศรษฐกิจ สังคม ความเป็นชุมชน และเกิดผลดีต่อการดำเนินกิจกรรม

อเนก นาคะบุตร (2545) ได้ศึกษาถึงทูทางสังคมในประเทศไทยและได้สรุปไว้ว่าทูทางสังคมมี 5 รูปแบบ ได้แก่ 1) ทูในรูปแบบของจิตวิญญาณทูทางภูมิปัญญา 2) ทฤษฎีการมนุษย์/ทฤษฎีการบุคคล 3) ทูทางทรัพยากรธรรมชาติ 4) ทูในรูปแบบของการจัดการกองทุนสาธารณะของชุมชนที่เรียกว่า Social Fund ไม่ว่าจะป็นกองทุนฌาปนกิจ ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารควาย กลุ่มธุรกิจชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น

Putnam (1993 อ้างใน วรูฒิ โรมร์ตันพันซ์, 2548) กล่าวถึงประโยชน์ของทูทางสังคมในรูปเครือข่ายที่เกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของประชาชนว่า มีอยู่หลายประการ อาทิ 1) ทำให้เพิ่มศักยภาพในการทำงาน และช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าทำแบบปัจเจกชน 2) ทำให้เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งทำให้องค์กรชุมชนแข็งแรงและมีพลังมากขึ้น 3) เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่าย ทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว 4) มีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีต มาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า “ทูทางสังคม” คือ เป็นผลรวมของระบบคุณค่า สิ่งดีงามต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม ซึ่งมีลักษณะของการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับชุมชนมาจนถึงระดับชาติที่มีสถาบันต่างๆ ในสังคมเป็นตัวยึดโยงความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเอื้ออาทร ความไว้วางใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก่อให้เกิดรวมตัวและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการส่งเสริม เกื้อหนุน การร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกันการช่วยเหลือกันอย่างเป็นองค์รวมด้วยองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีอยู่จนนำไปสู่การปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม ในการบริหารจัดการเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ประเทศท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมจากกระแสโลกาภิวัตน์

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่องบทบาททูทางสังคมในการพัฒนาชุมชนบ้านปลาเค้า ตำบลปลาเค้า อำเภอเมืองจังหวัดอำนาจเจริญ ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาในรูปแบบของการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรที่ศึกษาได้แก่ประชาชนในชุมชนบ้านปลาเค้า ครอบคลุมพื้นที่หมู่ 1 หมู่ 2 หมู่ 3 และหมู่ 10 การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงร่วมกับการใช้ Snow Ball Sampling Technique ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 39 คน ดังนี้ 1) ผู้นำชุมชน 2) ผู้อาวุโสและปราชญ์ชุมชน 3) ผู้นำและสมาชิกกลุ่มกิจกรรม 3) สมาชิกในชุมชน ผู้วิจัยเก็บ

รวบรวมข้อมูลด้วยตนเองโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึกตามแนวคำถาม และการสนทนากลุ่มย่อย โดยมีอุปกรณ์ช่วย ได้แก่ สมุดจดบันทึก กล้องถ่ายภาพ และเครื่องบันทึกเสียง ภายหลังจากเก็บข้อมูล นำข้อมูลมาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์และความเชื่อมโยง โดยวิธีการเปรียบเทียบข้อมูล (สูกาจ์ จันทวานิช, 2540 : 137-142) จากนั้นนำข้อมูลมาจำแนกและจัดระบบตามกรอบประเด็นคำถามในการศึกษาแล้วจัดหมวดหมู่ของข้อมูลเหล่านั้นเพื่อหาความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ (เบญจายอดดำเนิน-แอ็ดติงส์และกาญจนา ตั้งชลทิพย์, 2552) นำเนื้อหาสาระที่วิเคราะห์ได้จากผู้ให้ข้อมูลทุกรายมารวบรวมเพื่อสร้างข้อสรุปโดยวิธีการอุปนัย ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลพื้นฐานและพัฒนาการของชุมชน ชุมชนบ้านปลาข้าวเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ห่างจากจังหวัดอำนาจเจริญ ประมาณ 20 กิโลเมตร สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านปลาข้าวส่วนใหญ่เป็นที่นา ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทรายขาดความอุดมสมบูรณ์ไม่มีแร่ธาตุ ขาดแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรตลอดจนระบบชลประทาน ทำให้การประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นไปในช่วงจำกัด ปัจจุบันชุมชนบ้านปลาข้าวแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 4 หมู่ ได้แก่ หมู่ 1 หมู่ 2 หมู่ 3 และหมู่ 10 โดยอยู่ภายใต้การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลปลาข้าว อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ มีประชากรอาศัยอยู่ 435 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 1,934 คน แบ่งเป็น เพศชาย จำนวน 955 คน เพศหญิงจำนวน 979 (แผนชุมชนบ้านปลาข้าว, 2552)

พิจารณาลักษณะการพัฒนาชุมชนบ้านปลาข้าวพบว่า ในระยะการก่อรูปชุมชน(ก่อนปี พ.ศ.2504) การขับเคลื่อนชุมชนในระยะนี้มีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยองค์ประกอบภายในชุมชนในด้านต่างๆ เป็นปัจจัยที่เอื้อให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่แบบพอเพียงและสามารถพึ่งพาตัวเองได้ อาทิ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งทำให้ชาวบ้านสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการอุปโภค บริโภค ได้อย่างไม่ขาดแคลน ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ทำให้คนในชุมชนมีความผูกพันรักใคร่กัน นำมาซึ่งการช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันกันในทุกเรื่อง และก่อให้เกิดความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชนด้วย นอกจากนี้ การมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ผีปู่ตา การยึดมั่นในความดีงาม หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนายังเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดเป็นบรรทัดฐานต่างๆ ขึ้นในชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตัวของคนในชุมชนไปในทิศทางที่คนส่วนใหญ่ยอมรับ องค์ประกอบต่างๆภายในชุมชนยังก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่ดีงามต่างๆขึ้นในชุมชน อาทิ การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันในด้านต่างๆ เช่น การสร้างบ้านเรือนการทำงาน งานบวช งานแต่งงาน เป็นต้น การแลกกันกินแลกกันใช้ เช่น บ้านที่มีข้าวแต่ไม่มีเกลือก็เอามาแลกเปลี่ยนแลกเกลือกับบ้านหลังอื่นได้ เป็นต้น ส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความรักใคร่สามัคคีกันมากยิ่งขึ้น ถือเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมให้แก่ชุมชน ลดความขัดแย้งต่างๆ และทำให้คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ในระยะต่อมาเป็นยุคเปลี่ยนแปลงชุมชน (ปี พ.ศ. 2504 - 2539) รัฐบาลได้ใช้แนวทางการพัฒนากระแสหลักเข้ามาใช้ในการพัฒนาประเทศ ทำให้ระบบเศรษฐกิจไทยถูกเชื่อมโยงกับความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของโลกมาโดยตลอด ซึ่งส่งผลให้เกิดความเจริญทางด้าน

อุตสาหกรรม ระบบสาธารณูปโภค เทคโนโลยีต่างๆเข้ามาในชุมชน การเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจนำมาซึ่งการครอบงำของระบบทุนนิยม คนในชุมชนเริ่มให้ความสำคัญกับเงินตราและมูลค่าของสิ่งต่างๆ มากขึ้น ทำให้ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชนมีน้อยลง การดำเนินชีวิตเริ่มผูกติดกับกระแสและปัจจัยภายนอกชุมชนมากขึ้น ดังนั้นชุมชนจึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นจากภายนอกชุมชน ดังนี้

1) คนในชุมชนเปลี่ยนวิถีการผลิตไปเป็นการผลิตเพื่อการค้า เกิดการพึ่งพาระบบตลาด ทำให้ภูมิปัญญา วัฒนธรรม วิถีการผลิตแบบเก่าถูกละเลยและบางอย่างสูญหายไป เช่น การปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวทำให้พันธุ์ข้าวพื้นบ้านสูญหายไป การใช้เครื่องทุ่นแรง อาทิ รถไถนาแทนการใช้ควาย ใช้เครื่องสีข้าวแทนการใช้ครกกระเดื่องตำข้าว การจ้างแรงงานคนแทนการเอาแรงเกี่ยวข้าวดำนากัน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า เช่น การปรับปรุงรูปแบบของหมอลำที่มากเกินไปทำให้หมอลำกลายเป็นการแสดงในลักษณะยั่วยุมากขึ้น เกิดความเสื่อมถอยทางวัฒนธรรม ทำลายฐานรากและความสวยงามทางศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน

2) ปัญหาความยากจนและการเป็นหนี้สินของคนในชุมชน เนื่องจากเกิดความล้มเหลวของระบบเศรษฐกิจชุมชน การที่คนในชุมชนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองลดน้อยลง การยึดติดในระบบทุนทำให้เงินเข้ามาเป็นปัจจัยหลักในการดำเนินชีวิต และเกิดค่านิยมในการบริโภคที่ฟุ้งเฟ้อ ยึดติดกับความสะดวกสบาย เกิดระบบเงินกู้ขึ้น

3) ผลกระทบอันเกิดจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากภายนอกชุมชน นำมาซึ่งปัญหาเรื่องอบายมุขและสิ่งเสพติด ปัญหาทะเลาะวิวาท เกิดพฤติกรรมเลียนแบบจากสื่อต่างๆ

4) ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เนื่องจากการขยายระบบโครงสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ รวมถึงการนำทรัพยากรมาใช้เพื่อการค้าทำให้มีการใช้อย่างฟุ่มเฟือยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการมีค่านิยมการบริโภคที่มุ่งเน้นความสะดวก การใช้ถุงพลาสติก เกิดการทิ้งขยะมูลฝอยขึ้นในชุมชนเพิ่มขึ้น

ปัญหาเหล่านี้ได้ค่อยๆ แฝงตัวเข้ามาในชีวิตของคนในชุมชนที่ละน้อยจนเกิดเป็นความเคยชินจนกระทั่งในช่วงที่ 3 ยุคการเรียนรู้ปรับตัวของชุมชน (ปี พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน) โดยจากการที่ประเทศไทยเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ (ปี 2540) ทำให้ต้นทุนในการผลิตและค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนสูงขึ้น รายได้ที่หามาไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย ความเดือดร้อนจากความฟุ้งเฟ้อและการพึ่งพาเงินเป็นหลักทำให้คนในชุมชนเริ่มตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจึงได้มีการเรียนรู้ปรับตัว และหาทางในการแก้ปัญหาของชุมชน โดยมีปัจจัยต่างๆภายในชุมชน อาทิ สมาชิกในชุมชน ผู้นำชุมชน องค์กรสถาบันต่างๆ ความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญา รวมถึงทรัพยากรของชุมชนซึ่งถือผลักดันให้เกิดกระบวนการในการแก้ปัญหาของชุมชน จนนำไปสู่การพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆตามมา ดังนี้

1) การแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนยึดหลักความร่วมมือของทั้งสามสถาบันหลัก ได้แก่ บ้าน วัด ชุมชน เพื่อเป็นแกนกลางที่ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆของชุมชน

2) มีการน้อมนำเอาแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาปรับใช้ในชุมชน โดยบุคคลที่ถือเป็นแกนนำและมีบทบาทหลักในการขับเคลื่อนในเรื่องนี้ในชุมชน คือ

นางจรัสศรี บ่อแก้ว นายโจอม ภูวรักษ์ และนายประเสริฐ ปรีอทอง โดยนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวันและการทำการเกษตร เช่น มีการแบ่งพื้นที่ในการทำเกษตรแบบผสมผสาน ผลิตปุ๋ยชีวภาพเอง เป็นต้น การกระทำดังกล่าวทำให้สามารถลดต้นทุนในการผลิตและการบริโภคได้ เนื่องจากไม่ต้องซื้อปุ๋ยและสารเคมีมาใช้ในการผลิต สามารถนำผลผลิตจากสวน เช่น พืช ผัก ผลไม้ ต่างๆ มาบริโภคในครัวเรือน และนำไปขายได้ ซึ่งแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจของชุมชนได้ถูกถ่ายทอดลงในชุมชนผ่านกิจกรรมกลุ่มต่างๆ โดยมีการผลักดันและสนับสนุนจากชุมชน โดยบุคคลต้นแบบดังกล่าว มีการประสานเครือข่ายในกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มพัฒนาและอนุรักษ์โคกป่าใหญ่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มหมอดินอาสา เป็นต้น ทำให้คนในชุมชนหันมาสนใจในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น

3) เกิดการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายในชุมชน ทั้งกลุ่มอาชีพวิสาหกิจชุมชน กลุ่มวัฒนธรรม กลุ่มกองทุนต่างๆ เพื่อสร้างความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน โดยกลุ่มที่มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนชุมชนเป็นอย่างมาก เช่น กลุ่มโฮมสเตย์บ้านปลาข้าว กลุ่มพัฒนาและอนุรักษ์ป่าโคกป่าใหญ่ กลุ่มอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นคณะกลองยาวบ้านปลาข้าว เป็นต้น

2. ทูทางสังคมในชุมชนบ้านปลาข้าว จากภาพรวมพัฒนาการชุมชนบ้านปลาข้าวดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าภายในชุมชนมีลักษณะที่บ่งชี้ได้ว่าชุมชนมีทูทางสังคมอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่อดีตและล้วนมีบทบาทในการดำเนินชีวิต ทำให้คนในชุมชนเกิดระบบการช่วยเหลือเกื้อกูล เกิดความร่วมมือร่วมใจกัน ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อการขับเคลื่อนในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ได้ ซึ่งลักษณะทูทางสังคมในแต่ละช่วงพัฒนาการได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม ความเชื่อ และประสบการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ก็ยังคงอยู่บนฐานของระบบความสัมพันธ์ ความเชื่อ ระบบคิดในเรื่องการช่วยเหลือเกื้อกูล การรักความสงบ โดยทูทางสังคมที่มีลักษณะโดดเด่น และมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนให้เกิดการแก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆมี ดังนี้

1) ทรัพยากรมนุษย์

- **ผู้นำชุมชน** ชุมชนบ้านปลาข้าวเป็นชุมชนที่มีผู้นำที่หลากหลายทั้งในส่วนของผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำทางความคิดและจิตวิญญาณ บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชน ได้แก่ กำนัน บุญแวง เอกศรี ซึ่งเป็นคนที่มีความเสียสละ มีน้ำใจ ทำงานอย่างซื่อสัตย์สุจริต ส่งผลให้คนในชุมชนให้การยอมรับเคารพและให้ความร่วมมือในการทำงานของชุมชนอย่างดี นายประเสริฐ ปรีอทอง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 10 บ้านปลาข้าว มีบทบาทสำคัญต่อชุมชนทั้งในเรื่องของการบริหารจัดการชุมชนตามบทบาทหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน การมีส่วนร่วมกับชุมชน และการผลักดันเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นในชุมชนจนทำให้หมู่บ้านปลาข้าว กลายมาเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ต้นแบบแห่งความสำเร็จ นอกจากนี้ยังมีผู้นำด้านอื่นๆ ได้แก่ พระครูโพธิ์ชัย สาระวิมลก็เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่และขับเคลื่อนกิจกรรมทางศาสนา อนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ในกรณีก่อตั้งคณะกลองยาวชุมชนบ้านปลาข้าว การปลูกฝังและการผลักดันให้มีการปรับปรุงโบราณวัตถุ เป็นต้น ผู้นำในกลุ่มกิจกรรม กลุ่มอาชีพ อาทิ อาจารย์เหรียญชัย โพธารินทร์ ที่ก่อตั้งกลุ่มโฮมสเตย์ในหมู่ 10 เพื่อสืบสานวัฒนธรรมและสร้างรายได้ อาจารย์อุทัย บางเหลือ ซึ่งผลักดันเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางชุมชนในระดับตำบล เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของผู้นำในการพัฒนาชุมชนบ้านปลาข้าวก็

คือ มีบทบาทในการเป็นแกนกลางที่ช่วยประสานความร่วมมือของคนในชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การจัดงานประเพณีของชุมชน การกิจกรรมพัฒนาชุมชน เป็นต้น เป็นผู้นำพาองค์ความรู้ใหม่ๆ เข้ามาในชุมชน เช่น การนำแนวคิดด้านเศรษฐกิจพอเพียง การนำเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน การนำความรู้เรื่องแจกันไม้ไฟ การส่งเสริมด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นต้น รวมทั้งชักนำให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือของคนในชุมชนในด้านต่างๆ ตามมาด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านั้นถือเป็นสิ่งที่ช่วยในการขับเคลื่อนชุมชนจนนำไปสู่การแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนต่อไป

- **สมาชิกชุมชน** จากการศึกษาพบว่าปัจเจกบุคคลในชุมชนบ้านปลาค้าวมีความสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนชุมชน โดยคนในชุมชนได้เรียนรู้ในการดำรงชีวิตด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นระยะเวลานานจนก่อให้เกิดภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ขึ้น เช่น การจักสาน การทอผ้า การแต่งกลอนลำ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลให้คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอก รวมทั้งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดรูปธรรมของการร่วมมือร่วมใจกันในการแก้ไขปัญหาของชุมชน เช่น การรวมกลุ่มต่างๆ การนำความรู้เศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ เป็นต้น ความเข้มแข็งทางด้านจิตใจของสมาชิกในชุมชนและความพร้อมในการปรับตัวอยู่เสมอ นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนจำนวนมากยังมีลักษณะของการใฝ่รู้จึงได้แสวงหาองค์ความรู้ใหม่ๆ เข้ามาในชุมชนอยู่เสมอ เช่น ความรู้เรื่องการผลิตแจกันไม้ไฟ ความรู้เรื่องการปลูกเห็ด ความรู้ในการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ฯลฯ ซึ่งการที่คนในชุมชนมีลักษณะและความสามารถหลากหลายดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยที่สร้างประโยชน์ในกระบวนการแก้ปัญหา การพัฒนาชุมชนได้

2) กลุ่ม/เครือข่ายภายในชุมชน ชุมชนบ้านปลาค้าวเป็นชุมชนที่มีการรวมกลุ่มทางชุมชนที่หลากหลาย ซึ่งล้วนมีบทบาทสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนและคนในชุมชนที่แตกต่างกันไป ดังนี้

- กลุ่มกองทุนต่างๆ ที่มีในชุมชนบ้านปลาค้าว ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มกองทุนสัจจะสวัสดิการ กองทุนแก้ปัญหาความยากจน กลุ่มฌาปนกิจศพสงเคราะห์ การที่มีกลุ่มกองทุนต่างๆ ขึ้นในชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีทางเลือกและแหล่งเงินทุนหมุนเวียนเพิ่มขึ้น เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้คนในชุมชนได้พึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในขณะที่เดียวกันก็ส่งเสริมให้คนในชุมชนรู้จักการออม เพิ่มความสามารถในการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน

- กลุ่มส่งเสริมอาชีพ วัฒนธรรมท้องถิ่น และวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ กลุ่มแจกันไม้ไฟ กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์ กลุ่มทอผ้า กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มคณะกลองยาวบ้านปลาค้าว ซึ่งเป็นกลุ่มที่สนับสนุนให้เกิดการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ควบคู่กับการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น

- กลุ่มที่ช่วยการดูแลด้านต่างๆ ของชุมชน ได้แก่ กลุ่มพลังมวลชนด้านยาเสพติด ซึ่งเป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้คนในชุมชนได้ร่วมกันเฝ้าระวังปัญหา ยาเสพติด กลุ่มพัฒนาและอนุรักษ์ป่าโคกป่าใหญ่ เป็นกลุ่มที่มีการดำเนินงานเพื่อพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน และกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ดำเนินงานในเรื่องสุขภาพของคนในชุมชน

การรวมกลุ่มของคนในชุมชนบ้านปลาค้าวก่อให้เกิดการประสานการทำงานร่วมกันในลักษณะของเครือข่ายต่างๆ ภายในชุมชน ทั้งในระดับกลุ่ม ระดับชุมชน นอกจากนี้ยังเกิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอกชุมชนด้วย ซึ่งทำให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชนในด้านต่างๆ ผ่านกระบวนการและกิจกรรมของกลุ่ม เช่น การสืบสานวัฒนธรรมหมอลำและกลองยาว สร้างหมอลำน้อย การทำพิธีบวชป่า

การร่วมกันปลูกป่า เป็นต้น รวมถึงทำให้มีหน่วยงานองค์กรต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาสนับสนุนด้านต่างๆให้แก่ชุมชนทั้งด้านความรู้ ด้านเงินทุน ด้านข่าวสารการประชาสัมพันธ์ต่างๆ อาทิ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เป็นต้น มีการเผยแพร่เรื่องราวของชุมชนบ้านปลาคว่ำผ่านสื่อต่างๆ เช่น รายการรักบ้านเกิด รายการอยู่อย่างอีสาน หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ เดลินิวส์ วารสาร NATIONAL GEOGRAPHIC ฯลฯ สร้างผลประโยชน์แก่ชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติภายในชุมชน เกิดอาชีพใหม่ขึ้นในชุมชนทำให้คนในชุมชนมีรายได้เสริม เช่น การทำแจกันไม้ไผ่ ดอกไม้ประดิษฐ์ สร้างอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรต่างๆภายในชุมชนทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมต่างๆ มีการนำมาใช้ประโยชน์อย่างสร้างสรรค์ มีการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชนร่วมกัน คนในชุมชนมีโอกาสแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ต่างๆผ่านกิจกรรมของกลุ่ม ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจความไว้วางใจในการทำงานร่วมกันเสริมสร้างความรักความสามัคคีของคนในชุมชน

3) องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนบ้านปลาคว่ำมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการจักสาน การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ครัวเรือน ความรู้เรื่องสมุนไพรและการรักษาโรคโดยวิธีชาวบ้าน ความรู้เรื่องศิลปวัฒนธรรมการแสดงดนตรีท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นกลองยาว พิณ แคน หมอลำ ซึ่งได้กลายมาเป็นเสน่ห์และเอกลักษณ์ของชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเมื่อพิจารณาการพัฒนาชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะพบว่าองค์ความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆของชุมชน เป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเรื่อยมา และมีบทบาทสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมให้เกิดขึ้นในชุมชน มีการนำทรัพยากรมาใช้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เกิดการดูแลสุขภาพโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเช่น การใช้สมุนไพร การนวดแบบโบราณ เป็นต้น

4) ความเชื่อ/ วัฒนธรรม ประเพณี ชุมชนบ้านปลาคว่ำเป็นชุมชนที่ได้รับการสั่งสมแนวคตินคติความเชื่อต่างๆมาตั้งแต่อดีต คนในชุมชนมีความเคร่งครัดในรูปแบบของประเพณี พิธีกรรม เชื่อถือในเรื่องไสยศาสตร์ ผีสงเทวดา เชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นและมีฤทธิ์อำนาจที่จะบันดาลร้าย-ดี ความเชื่อและการจัดพิธีกรรม ประเพณีต่างๆของชุมชนถูกยึดโยงเข้ากับวิถีการผลิต และการดำรงชีวิตของคนในชุมชนมาโดยตลอด เช่น ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาการจัดประเพณีบุญบั้งไฟ การจัดบายศรีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ เป็นต้น ซึ่งความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งประเพณีต่างๆของชุมชนเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดบรรทัดฐานทางสังคม ก่อให้เกิดเป็นแบบแผนและแนวทางในการปฏิบัติตนของคนในชุมชนให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันการจัดพิธีกรรมและประเพณีต่างๆขึ้นในชุมชน ยังเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้พบปะแลกเปลี่ยนและมีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน ดังนั้นความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีต่างๆที่มีในชุมชนจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และเสริมสร้างความรักใคร่สามัคคีและความผูกพันของคนในชุมชนให้เหนียวแน่น นำมาซึ่งวัฒนธรรมที่งดงามต่างๆของคนในชุมชนตามมาหลายอย่าง เช่น วัฒนธรรมการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกัน การเอื้อเฟื้อแบ่งปันกันในเรื่องต่างๆ เป็นต้น

5) ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ชุมชนบ้านปลาคว่ำเป็นชุมชนที่มีฐานความสัมพันธ์ที่ถักถักยึดโยงไว้ด้วยระบบเครือญาติอย่างเหนียวแน่นคนในชุมชนส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน ดังนั้นระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงก่อให้เกิดความผูกพันรักใคร่สามัคคีกันของคนในชุมชน ทำให้เกิด

ความร่วมมือของคนในชุมชนในระดับสูง อาจกล่าวได้ว่า บทบาทของทุนทางสังคมในมิติของระบบความสัมพันธ์แบบเครือข่ายและระบบอาวุโสคือเป็นสิ่งที่ยึดโยงคนในชุมชนไว้ด้วยกัน นอกจากนี้ยังเป็นตัวกำหนดแนวทางในการปฏิบัติต่อกัน กำหนดความสัมพันธ์ต่างๆของคนในชุมชน นำมาซึ่งการสร้างบรรทัดฐานต่างๆให้เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งส่งผลให้ชุมชนเกิดความสงบ มีการช่วยเหลือเกื้อกูล เกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมต่างของชุมชน

3. บทบาทของทุนทางสังคมในการพัฒนาชุมชนบ้านปลาข้าว ทุนทางสังคมมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนบ้านปลาข้าว ดังนี้

1) บทบาทการพัฒนาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม คนในชุมชนบ้านปลาข้าวมีความสัมพันธ์บนพื้นฐานของความเป็นเครือญาติอย่างเหนียวแน่น และมีการให้ความสำคัญกับระบบอาวุโสด้วยซึ่งเป็นสิ่งที่โยงใยให้คนในชุมชนผูกพันรักใคร่สามัคคี มีสำนึกของความเป็นชุมชนร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดระบบการเกื้อกูลกัน และนำมาซึ่งความตระหนักและหวงแหนทรัพยากรทางด้านภูมิปัญญา ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชนส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ สืบทอดและรื้อฟื้นภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อต่างๆที่ถูกกลืนหายไป นอกจากนี้ การมีศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆที่คนในชุมชนยึดถือปฏิบัติร่วมกันยังช่วยปมเพาะจิตสำนึกที่ดี มีศีลธรรม สร้างกฎเกณฑ์บรรทัดฐาน และค่านิยมที่ดีงาม ทำให้คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบร่มเย็น มีการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ลดความเห็นแก่ตัว ยึดผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง นำพาสังคมไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดี และสามารถหลุดพ้นจากวงจรความยากจนบนพื้นฐานความพอเพียงในวิถีชีวิต มีการแก้ไขปัญหาทางสังคมด้วยพลังชุมชน เกิดการสร้างผู้นำที่มีจริยธรรม การส่งเสริมภูมิปัญญาของท้องถิ่นก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนสามารถคิด วิเคราะห์ แก้ไขและพึ่งตนเองได้ อาจกล่าวได้ว่าทุนทางสังคมในชุมชนบ้านปลาข้าวมีบทบาททำให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนจนสามารถแก้ไขปัญหาและปรับตัวอย่างเท่าทันการเปลี่ยนแปลง สร้างความมั่นคงชุมชน บนพื้นฐานทรัพยากรที่มีอยู่

2) บทบาทในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ชุมชนบ้านปลาข้าวได้มีการรวมกลุ่มต่างๆทั้งในลักษณะของกลุ่มอาชีพ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มกองทุนต่างๆของชุมชนซึ่งเอื้อประโยชน์ในการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนเพิ่มเติม ทั้งเป็นกองทุนหมุนเวียนให้แก่คนในชุมชนด้วย ซึ่งถือเห็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนพึ่งพาตนเอง รวมทั้งสร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ มีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ และมีอำนาจในการต่อรองทางการตลาดที่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการนำความรู้ใหม่ๆเข้ามาในชุมชนและประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม อาทิ ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง การผลิตปุ๋ยชีวภาพ การรวมกลุ่มทางการเกษตร เป็นต้น ซึ่งเป็นการเพิ่มความรู้ในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน เป็นการรวมกลุ่มเพื่อสร้างประโยชน์ต่อการผลิตทางด้านเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของสมาชิกในชุมชน

3) บทบาทในการพัฒนาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ชุมชนบ้านปลาข้าวมีการเชื่อมโยงทุนทางสังคมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยมีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น กลุ่มพัฒนาและอนุรักษ์ป่าโคกบาใหญ่ที่มีแนวคิดในการพัฒนาและอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และมีการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น กิจกรรมการปลูกป่า มีกิจกรรมปลูกจิตสำนึกให้ชุมชน

โครงการผู้นำอาสาสมัครเข้าโคกบาใหญ่ โดยจัดแข่งขันเรียงความเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านปลาข้าว เป็นต้น กลุ่มหมอดินอาสา กลุ่มเกษตรอินทรีย์เพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตซึ่งส่งเสริมให้คนในชุมชนใช้สารอินทรีย์ทดแทนสารเคมีทางการเกษตร และเผยแพร่ความรู้ด้านการพัฒนาที่ดินให้แก่คนในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ การรวมกลุ่มในชุมชนยังเป็นศูนย์กลางและสร้างเครือข่ายในการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วย เช่น การจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง มีการนำองค์ความรู้ใหม่ๆ เข้ามาในชุมชน เช่น การทำปุ๋ยหมักชีวภาพมาใช้แทนปุ๋ยเคมี เป็นต้น รวมทั้งมีการนำทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่น และพิธีกรรมทางศาสนาที่กำหนดเป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อม เช่น การบวชป่าซึ่งจัดทำขึ้นในป่าชุมชนโคกบาใหญ่ทำให้เกิดการปลูกจิตสำนึกสาธารณะ ให้คนได้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งได้เรียนรู้การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยการพึ่งพาอาศัยกัน อาจกล่าวได้ว่า บทบาทของทุนทางสังคมที่มีต่อการพัฒนาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนก็คือ ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมถึงทำให้มีการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เกิดการสร้างกิจกรรมที่ปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงผลกระทบและปัญหาอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย ทำให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างสร้างสรรค์

อภิปรายผล

ทุนทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ทุนทางสังคมในรูปแบบของทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ สมาชิกในชุมชนและผู้นำชุมชน ทุนกลุ่ม/เครือข่าย ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีบทบาทในแกนกลางในการประสานความร่วมมือต่างๆ ในชุมชน ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ความรักใคร่สามัคคีของคนในชุม สร้างบรรทัดฐานในการปฏิบัติตนของคนในชุมชน การสร้างกลุ่มเครือข่ายความร่วมมือต่างๆ ขึ้นในชุมชนชนที่ก่อให้เกิดเรียนรู้ร่วมกัน เพิ่มศักยภาพในการทำงานต่างๆ ซึ่งสร้างประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติแก่ชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Putnam (1993) กล่าวถึงประโยชน์ของทุนทางสังคมว่า มีอยู่หลายประการ อาทิ ทำให้เพิ่มศักยภาพในการทำงาน ทำให้เกิดจริตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งทำให้องค์กรชุมชนแข็งแกร่งและมีพลังมากขึ้น เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่าย ทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว มีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีต มาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต รวมทั้งสอดคล้องกับผลการศึกษาของอำภา จันทระภาศ (2543) เรื่องทุนทางสังคมที่ส่งผลความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งได้ชี้ว่า ทุนทางวัฒนธรรมชุมชน ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนบุคคล ทุนองค์กร ทุนเครือข่ายและเครือข่ายในชุมชนเหล่านี้เป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนและส่งผลให้เกิดความเข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าในการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาช่วยเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาชุมชนนั้น มีแนวทางดังนี้

1. ร่วมกันสร้างสรรค์ค่านิยมและสำนึกร่วมของชุมชน เพื่อให้สมาชิกในชุมชนถือปฏิบัติ
2. ควรมีการสร้างทีมผู้นำในชุมชนให้มีความหลากหลาย สร้างผู้นำรุ่นใหม่ให้เกิดขึ้นในชุมชนเพื่อทดแทนผู้นำรุ่นเก่าและให้สามารถทำงานทดแทนกันได้ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการขับเคลื่อนการพัฒนาและการบริหารจัดการชุมชน และในการคัดเลือกผู้นำควรกำหนดคุณสมบัติในเรื่องความเสียสละ และมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ เป็นบุคคลที่คนในชุมชนไว้วางใจเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน
3. กระบวนการเรียนรู้ในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการรื้อฟื้นทุนทางสังคมมาใช้ประโยชน์ในชุมชน ดังนั้นควรมีการจัดกิจกรรมชุมชนที่ทำให้สมาชิกในชุมชนรวมทั้งองค์กรสถาบันต่างๆในชุมชนมีส่วนร่วมในการระดมความคิด การเสนอปัญหา ร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุ และจัดการปัญหาของชุมชนร่วมกัน
4. ชุมชนควรส่งเสริมและสนับสนุนการรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายเพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดสรรในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน รวมทั้งปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้หวงแหนและเห็นคุณค่าทรัพยากรท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. เนื่องจากการศึกษาประเด็นเรื่องการพัฒนาชุมชนเป็นประเด็นที่ค่อนข้างกว้างทำให้มีความยากในการจะเก็บประเด็นข้อมูลให้ครบถ้วน รวมทั้งยากในการวิเคราะห์ข้อมูลในครอบคลุมทุกประเด็น ดังนั้นควรมีการศึกษาเจาะลึกบทบาทของทุนทางสังคมในประเด็นย่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของทุนทางสังคมที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ทุนทางสังคมที่มีต่อการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมชุมชน และประเด็นบทบาทของทุนทางสังคมที่มีต่อการบริหารจัดการชุมชน ทั้งนี้วิเคราะห์ให้เห็นรูปธรรมของการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการพัฒนาแต่ละด้านได้ลึกซึ้งมากขึ้น
2. การวิจัยในครั้งต่อไป ควรนำการใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยเฉพาะการหาโจทย์วิจัยร่วมกันเพื่อนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ในเชิงกว้าง และเชิงลึกตามความต้องการของชุมชน
3. จากการศึกษพบว่าชุมชนบ้านปลาคว่ำบึงจ้อยในด้านผู้นำมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการขับเคลื่อนชุมชน ดังนั้นจึงเป็นสิ่งน่าสนใจที่จะศึกษาในประเด็นบทบาทการบริหารจัดการชุมชนของผู้นำชุมชนในชุมชนบ้านปลาคว่ำซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงภาวะผู้นำ และลักษณะของผู้นำที่ก่อประโยชน์ให้แก่ชุมชนเพื่อเป็นช่วยส่งเสริมในการสร้างผู้นำใหม่เพื่อพัฒนาชุมชนต่อไป

4. ควรมีการศึกษาในประเด็นเครือข่ายทางสังคมในชุมชนบ้านปลาข้าวที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาชุมชน การวิเคราะห์เครือข่ายที่มีในชุมชนเพื่อเห็นความสัมพันธ์หรือความเชื่อมโยงต่างๆของผู้กระทำทางสังคมทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นบุคคล กลุ่มหรือองค์กรศึกษากระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่ม เน้นถึงกระบวนการปรับตัวและความสามารถในการปรับตัวของคนในชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- วรุณี โรมรัตน์พันธ์. 2548. **ทุนทางสังคม**. กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2551. **เอกสารประกอบการสัมมนา ระดับความคิดเห็นระดับภาคเรื่อง แนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 10**.
- สุภางค์ จันทวานิช. 2540. **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อเนก นาคะบุตร. 2545. **ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท 21 เซ็นจูรี.
- อำภา จันทราภาศ. 2543. **ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Putnam, R. 1993. "The Prosperous Community-Social Capital and Public Life". **American Prospect** 12: 35-42.